

מבוא

"גילוי עריות הוא הטירונות של הזנות. גילוי עריות הוא המקום אליו אתה שולח את הילדה ללמוד איך לעשות את זה... היא נמצאת שם ואין לה מקום אחר ללכת אליו. היא עוברת הכשרה. וההכשרה היא ספציפית וחשובה: היא לומדת שאין שום גבול אמיתי לגוף שלה. על מנת ללמוד את זה היא מוערכת רק על סקס. היא לומדת על גברים את מה שעברייני המין מלמד אותה. אולם גם זה אינו מספיק כדי להתדרדר לזנות. היא בורחת מהבית והיא בחוץ ברחובות, חסרת בית. עבור רוב הנשים כל הסוגים האלה של ההתעללות צריכים לקרות כדי שהן יעסקו בזנות".¹

במהלך שנת הלימודים האחרונה, התנדבתי במרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בת"א. במסגרת התנדבותי שם, נחשפתי למקרים אשר הנפש קצרה מלהכיל. תוך כדי לימודי שם וההתנדבות בשטח, למדתי עד כמה עמוקה ומורכבת נפש האדם, למדתי להכיר אין ספור סממנים של פגיעות מיניות, קשות יותר וקשות פחות, ובעיקר הבנתי כי זה הנושא אותו ארצה לחקור.

מקרה אחד מיני רבים אותו ליוויתי, היה מקרה של בחורה צעירה מאד, אשר נפגעה מינית בידי שני בני הזוג של אימה. הבחורה החליטה, כי היא בוחרת למצות את הדין עם אותם תוקפים נוראיים ולהתחיל את חייה מחדש, לפתוח דף חדש ולבן – עד כמה שאפשר כמובן. ברגע בו דיברתי אתה, והתוודעתי הן לקשיים הסובייקטיביים של הנערה, תוצאות המעשים הנוראיים שעברה, מחד, והן לקשיים האובייקטיביים שעמדו בפני רצונה למצות את הדין עם אלה שתקפו אותה מאידך, הבנתי שעבירות מין במשפחה זה נושא העבודה שלי. על מנת לגדר את היקף העבודה, בחרתי בפן אחד של עבירות מין במשפחה, הוא הפן העוסק בהעמדת נאשם לדין בגין גילוי עריות על סמך "זיכרון מודחק" של הקורבן.

תופעת "הזיכרון המודחק" היא תהליך חריג של הזיכרון, שנחקר בהקשר למצבי טראומה קיצוניים. המחקר עסק בתחילתו בחיילים בשדה קרב² ובהמשך התפתח לחקר התופעה בקרב קטינים, קרבנות של גילוי עריות. תחת התאוריה הנ"ל נחקרים מקרים, בהם טוען הקורבן, שהזיכרון אודות המעשים שבוצעו בו בתקופת הילדות, אבד לחלוטין, והתעורר מחדש, רק לאחר שחלפו שנים רבות מאז התרחשות האירועים הנטענים.³

הדיון ב"זכרון המודחק" דורש התייחסות מעמיקה בתחום לבר משפטי: תחום "חקר הנפש", ובירור של מגוון שאלות המתייחסות לזיכרון ואופן תפקודו. מגוון השאלות מתחיל בשאלות בסיסיות כגון: איך נבנה הזיכרון, מהם סוגי הזיכרון, כיצד אנו קולטים מאחסנים ושולפים מידע מהזיכרון, ועובר לשאלות מורכבות, כגון האם ייתכן כי זיכרון יודחק לאורך תקופה ארוכה מאד ויפרוץ החוצה לאחר שנים רבות בעקבות מאיץ (טריגר)? האם הזיכרון המודחק ש"פרץ" החוצה נשמר "בטהרתו" ללא כל עיוותים, שגיאות וסילופים, ומלמד על המציאות שארעה בפועל, או האם ה"זכרון" ש"פרץ" מבטא אירוע ש"עוות" בין ע"י גורם חיצוני, ש"תרם" לעיוות הזיכרון במזיד או בשוגג, ובין בשל שחזור שגוי של המציאות של הקורבן

¹ Dworkin (1993), ענת גור (2004). "הסרסור שלי לא היה צריך ללמד אותי כלום. אבא לימד אותי הכל בבית": גילוי עריות כגורם מרכזי בהתדרדרות של נשים ונערות לזנות, סמים ופשע. בתוך: צביה זליגמן, וזהבה סולומון (2004). "הסוד ושיברו: סוגיות בגילוי עריות". הוצאת הקיבוץ המאוחד/מרכז אדלר.

² גיל שפירא "זכרון גורלי: על מעמדו המשפטי של זכרון מאוחר בעבירות מין" הסגור 214, 4.

³ שם, שם.

עצמו.⁴ האם יש להבחין בין זיכרון שצף מיד בשלמותו, לבין זיכרון שנבנה ומשוחזר פרט אחר פרט, האם הזיכרון הטראומטי המודחק, הוא כמו זיכרון רגיל, או שהוא "באיכות" טובה יותר, מאחר והוא נשמר בדומה לקובץ מחשב או הקלטה שנשמרו בשלמותם ועוד.⁵

למרות המחקר הרב בתחום חקר המח, עדיין לא הצליחו החוקרים לתת תשובות לתהיות רבות בעניין תפקודו של המח ובעניין פשר תפקידה של "המודעות". עדיין קיימים פערי מידע רבים, ביחס לתפקידם של "זיכרונות רגילים", ביחס לשאלות כגון, אופן פעילותם של הזיכרונות השונים, אופן הקידוד והשלפה של זיכרונות, ההבדלים בין זיכרון מודע לזיכרון שאינו מודע והשפעתם על ההתנהגות, מגבלותיו של הזיכרון ומיקומו המדויק במוח. קל וחומר, שקיימים פערי מידע, ביחס לתופעות חריגות בזיכרון האנושי ובמודעות, כגון טראומות נפשיות, חלומות ומנגנוני הגנה שונים. מעבר לפערי המידע, קיים קושי נוסף הנובע מכך, שהמודלים והתאוריות השונות המוצעים ע"י חוקרי הנפש, אינם ניתנים לאימות באופן מדעי, אלא ניתנים רק להדגמה, מתוך הניסיון הקליני שנצבר לאורך השנים.⁶

בתחום "הזיכרון המודחק", כמו ברוב התחום של חקר המח והזיכרון, ישנם פערי מידע, וחילוקי דעות בין חוקרי תחום הנפש. בעניין עצם קיומו של "זיכרון מודחק" קיימות שתי אסכולות: האסכולה הראשונה טוענת כי באמצעות תהליכים נפשיים מורכבים, מדחק אדם מעשים טראומטיים, להם היה עד או בהם היה מעורב, מתהליכי החשיבה המודעים שלו, ובעקבות אירועים מאוחרים מסוימים המהווים "טריגר" הם עולים שוב למודע. אסכולה שניה גורסת כי, אופן תהליכי הזיכרון האנושי ואופן קידוד הזיכרונות במח, מונעים כל אפשרות לקיום תופעה של אבדן זיכרון וחזרתו מחדש.⁷

אולם, גם בקרב אלה המצדדים בקיומו של "זיכרון מודחק", קיימת מחלוקת ביחס למהימנותו של אותו זיכרון, בכל הקשור להתעללות בתקופת הילדות: האסכולה הראשונה מאמינה באותנטיות של אותם זיכרונות מודחקים ששוחזרו. האסכולה השנייה, טוענת שהעדויות לקיומם של זיכרונות טראומטיים הן דלות, ומדובר בזיכרונות מדומים, המופקים בצורה מלאכותית בתהליך טיפולי ובעקבות לחץ הטיפול, ולכן זיכרונות אלה אינם אותנטיים אלא מדומים.⁸

למרות המחלוקת המדעית ביחס לתאוריה הנ"ל של "זיכרון מודחק", הוכשרה התאוריה הנ"ל ע"י ביהמ"ש בפרשת פלוני א', כתאוריה בעלת תוקף, המאפשרת להרשיע נאשם בעבירה של גילוי עריות, בגין אירועים אשר צפו ועלו אצל המתלוננת, כמעט שלושה עשורים לאחר שהתרחשו. אמנם באותו עניין זוכה הנאשם מחמת הספק, ואולם בימ"ש התמודד עם סוגיה זו בעוד מספר פסקי דין, שיפורטו בהמשך, והרשיע על סמך תאוריה זו נאשמים בעבירות של גילוי עריות.

במחקרים התברר, כי פגיעה מינית בקטינים, בעיקר במסגרת המשפחה, היא תופעה שלמצער אינה נדירה. מטבע הדברים עברות אלה מתבצעות בחשאי, וההרשעה על פיהם מבוססת על עדות הנסמכת על זיכרון הקרבן. דא עקא שבמקרים רבים, עדות הקורבן "נכבשת" לאורך שנים רבות, הן בגלל הקושי של הקורבן להודות בפגיעה, הן בשל לחצים משפחתיים המופעלים על הקורבן והן בשל הרתיעה מההליך הפלילי. עקב

⁴ ע"פ 5582/09 פלוני נ' מדינת ישראל (ניתן ב- 20.10.2010) (להלן: "פרשת פלוני א'"), סעי' 1 לפסה"ד של השופט עמית.

⁵ שם, סעי' 125 לפסה"ד.

⁶ לימור עציוני "בעקבות ע"פ 5528/09 פלוני נ' מדינת ישראל- הרהורים על שאלת הזיכרון המודחק במשפט הישראלי" עלי משפט יא(479) 479-480 (תשע"ד).

⁷ שם, שם.

⁸ ויצטום ומרגולין "זיכרונות מודחקים של טראומה נפשית בראי המשפט בין פסיכיאטריה למשפט" רפואה ומשפט 44(100) 105 (יולי 2011).

המודעות לקשיים הנ"ל התאימו המחוקק וביהמ"ש את ההסדרים המשפטיים למציאות,⁹ והקלו בצורה משמעותית על האפשרות להעמיד לדין ולהרשיע עברייני מין הנאשמים בגילוי עריות, הן באמצעות הארכת תקופת ההתיישנות והן בקביעת הלכות מקלות המתייחסות לדיני ראיות, כמו למשל ההלכה כי "דבר מה" נוסף מעבר לעדות המתלוננת, הדרוש להרשעה של עבריין מין כנ"ל, תעמוד על הרף הנמוך ביותר, או ההלכה המקלה על הדרישה שתהיה סמיכות זמנים בין ההתנהגות האופיינית לקורבן מין לבין מועד ביצוע המעשים המיוחסים לעבריין, וקביעת הלכה הרואה ב"עדות כבושה"

⁹ לימור עציוני הע"ש 6 לעיל, עמ' 480.